

Учитель І. Б.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0002-1872-5048*

Сурякова М. В.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0003-4678-8414*

Варушка Ю. А.

*магістр
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0001-8928-9848*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СТИЛЕМ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ І СХИЛЬНІСТЮ ПІДЛІТКІВ ДО НЕВРОТИЗАЦІЇ

STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE STYLE OF FAMILY UPBRINGING AND ADOLESCENTS' PRONE TO NEUROTICISM

В статті окреслено основні аспекти проблеми зв'язку між стилем виховання і схильністю підлітків до невротизації. Наведено результати емпіричного дослідження зв'язку між стилем виховання і схильністю підлітків до невротизації. Встановлено, що провідними стилями батьківського виховання досліджуваних підлітків є автономність, директивність і непослідовність батьків. Емпірично доведено, що існують зворотні зв'язки між позитивним інтересом, автономністю та фактором близькості й невротичними рисами особистості, а також прямі зв'язки між ворожістю, непослідовністю виховання та невротичними проявами. Показник ворожості батьків пов'язаний зі схильністю підлітків до образ та агресії, показник директивності батьків пов'язаний з тривожністю підлітків. Виявлено, що високий показник близькості у батьківсько-дитячих стосунках пов'язаний з низьким показником схильності до образ і самозвинувачення підлітків. Результати вимірювання показали середній рівень невротизації переважної більшості підлітків, що свідчить про емоційно нестійкий, але непатологічний стан. Виявлена тенденція залежності підлітків від оточення, астенії, імпульсивності, труднощів у прийнятті рішень, почуття відчуження, браку контролю та почуття провини. Встановлено, що кожен п'ятий підліток має ознаки клінічно вираженої тривоги. У дослідженні виявлено, що підліткам властиві переважно непряма й вербальна форми агресії. Зовнішня фізична агресія виражена слабо, внутрішньо спрямована агресія у виді образи та провини найбільш інтенсивна. Більшість підлітків мають помірну схильність до проявів психоемоційної нестійкості, але зберігають загальну психологічну адаптованість. Загальний профіль невротизації виявив помірний рівень симптомів невротизації підлітків. Встановлена тенденція підлітків до емоційної перевтоми, тривожності та психосоматичних реакцій. Дослідження має теоретичне та практичне значення: виявлені у дослідженні тенденції вказують на актуальні проблеми у дитячо-батьківських стосунках і можуть бути використані у профілактичній та корекційній роботі психологів з підлітками та їх родинами.

Ключові слова: стилі сімейного виховання, дитячо-батьківські стосунки, психологічна близькість, невротизація підлітків, симптоми тривожності підлітків, агресивність підлітків.

The article outlines the main aspects of the problem of the relationship between parenting style and adolescents' tendency to neuroticism. The results of an empirical study of the relationship between parenting style and adolescents' tendency to neuroticism are presented. It has been established that the leading styles of parental upbringing of the studied adolescents are autonomy, directiveness, and inconsistency of parents. It has been empirically proven that there are inverse relationships between positive interest, autonomy, and the factor of closeness and neurotic personality traits, as well as direct relationships between hostility, inconsistency in parenting, and neurotic manifestations. The indicator of parental hostility is associated with adolescents' tendency to resentment and aggression, while the indicator of parental directiveness is associated with adolescents' anxiety. It was found that a high indicator of closeness in parent-child relationships is associated with a low indicator of adolescents' tendency to resentment and self-blame. The results of the measurement showed an average level of neuroticism in the vast majority of adolescents, indicating an emotionally unstable but not pathological state. A tendency was found for adolescents to be dependent on their environment, asthenic, impulsive, have difficulty making decisions, feel alienated, lack control, and feel guilty. It was found that one in five adolescents has signs of clinically significant anxiety. The study found that adolescents are predominantly characterized by indirect and verbal forms of aggression. External physical aggression is weakly expressed, while internally directed aggression in the form of resentment and guilt is most common. Most adolescents have a moderate tendency toward psychoemotional instability, but retain overall psychological adaptability. The general neuroticism profile revealed a moderate level of neuroticism symptoms in adolescents. A tendency toward emotional exhaustion, anxiety, and psychosomatic reactions was established in

adolescents. The study has theoretical and practical significance: the trends identified in the study indicate current problems in child-parent relationships and can be used in the preventive and corrective work of psychologists with adolescents and their families.

Key words: family upbringing styles, child-parent relationships, psychological closeness, neuroticism in adolescents, symptoms of anxiety in adolescents, aggression in adolescents.

Постановка проблеми. Війна в Україні спричинила глибоку кризу психічного здоров'я дітей і підлітків. Найчастішими проявами стали «емоційні гойдалки» – різкі безпричинні зміни настрою. Загалом близько 1,5 мільйона неповнолітніх перебувають у групі ризику розвитку депресії, тривожних і посттравматичних розладів, а також інших невротичних станів. Підлітки становлять особливо вразливу категорію. Згідно з опитуваннями, 73% з них найбільше непокоять наслідки війни, що викликає підвищену тривожність і страх за майбутнє [2]. Майже 90% матерів дітей 12–16 років відзначають зміни у психологічному стані своїх дітей [5]. Підлітки стають більш замкнутими, апатичними, часто страждають на безсоння або проявляють агресивність.

За даними досліджень 2023–2024 рр., майже половина українських батьків мають симптоми депресії, а кожен четвертий – ознаки посттравматичного стресового розладу. Психологічний стан дорослих безпосередньо впливає на дітей: ризик психічних порушень у підлітків зростає у 1,8 рази, якщо батьки мають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), і у кілька разів – за наявності депресивних або тривожних розладів. Отже, схильність сучасних українських підлітків до невротизації пов'язана з психологічною травматизацією їх батьків, що змінює стиль батьківського виховання та емоційний клімат у родині, посилює переживання воєнного стресу та погіршує психічне здоров'я членів родини. Тому психологічне дослідження зв'язку між стилем сімейного виховання та схильністю підлітків до невротизації є вкрай актуальним.

Мета дослідження: емпірично дослідити особливості зв'язку стилю сімейного виховання та схильністю підлітків до невротизації.

Виклад основного матеріалу. Вибірку дослідження склали 60 учнів середніх загальноосвітніх шкіл м. Дніпра віком від 15 до 17 років, з них – 76,2% дівчат (46 осіб) та 23,8% (14 осіб) юнаків. Досліджувані різняться між собою за складом сім'ї, в якій проживають: 66,7% підлітків проживають з обома батьками, 19% – лише з мамою, 9,5% – з бабусею/дідусям або іншими родичами та 4,8% – лише з татом, ніхто із досліджуваних не проживає у прийомній або опікунській сім'ї); а також за кількістю дітей в родині: 61,9% мають рідних братів або сестер, 33,3% підлітків є старшими дітьми в сім'ї, 19% – середніми та 4,8% – молодшими, 19% опитаних є єдиною дитиною в сім'ї).

Психодіагностичний комплекс дослідження склали методики, за допомогою яких було отримано наступні результати.

1. Для визначення моделей батьківського виховання підлітків було використано опитувальник «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них», автори З. Матейчек, П. Ржичан [4]. Аналіз результа-

тів опитування показав, що більшість досліджуваних підлітків бачать власних матерів як таких, що мають високий рівень позитивного інтересу до дитини (81,3%), тобто емоційно теплих, турботливих і зацікавлених у житті дитини. Для батьків досліджуваних характерний переважно середній або високий рівень позитивного інтересу до дитини, однак частка високих показників нижча, ніж у матерів (16,7%). Серед негативних проявів найбільш вираженою є ворожість, яку 61,7% підлітків помічають у батьків і 56,7% у матерів, що свідчить про наявність емоційної напруги у стосунках.

Аналіз середніх значень показників стилів виховання батьків та матерів показав, що більшість середніх значень знаходяться в межах середнього рівня вираженості: показники позитивного інтересу (9,93), директивності (10,2), ворожості (9,66), автономності (10,4) та непослідовності (10,1) розташовані поблизу нижньої межі середнього рівня. Це свідчить про те, що у сприйнятті підлітків батьки поєднують помірну турботливість і зацікавленість у дитині з помірним контролем та варіативністю у стилі виховання. Загалом отримані результати вказують на помірно гармонійний, але не виражений стиль виховання, у якому спостерігається баланс між підтримкою та контролем, однак без домінування емоційної близькості або чіткої автономності.

2. Для визначення ознак невротизації підлітків було використано «Опитувальник невротичних особистісних рис, KON-2006» (J. Aleksandrowicz, K. Klasa, J. Sobanski, D. Stolarska), адаптація О.В. Орлова); [3].

Результати вимірювання показали, що приблизно 95% підлітків мають середній рівень невротизації, що свідчить про емоційно нестійкий, але непатологічний стан. Високі показники невротизації виявлено лише у 3–5% опитаних. За окремими шкалами найбільшу частку середніх значень зафіксовано за показниками залежності від оточення (49%), астенії (55%), імпульсивності (55%), труднощів у прийнятті рішень (61%), почуття відчуження (51%), браку контролю (63%) та почуття провини (53%). Це свідчить про поширеність помірної емоційної напруженості, невпевненості та вразливості серед досліджуваних підлітків.

Аналіз усереднених значень підтвердив домінування саме середнього рівня вираженості рис: найвищі показники спостерігались за шкалами демобілізації (10,8), залежності й імпульсивності (по 9,57), відчуження (9,27) та браку вітальності (8,83). Низькі середні значення отримано для екзальтації (3,83), румінацій (4,7) та переважаності (4,22), що вказує на відсутність стійкої тривоги чи хронічної напруги. Загальне середнє за шкалою невротизації становить 6,83 бала, що відповідає нормі та свідчить про збережену здатність більшості досліджуваних

до емоційної регуляції та адаптації. Аналіз розподілу усереднених показників ознак невротизації показав, що більшість середніх значень ознак невротизації перебувають у межах середнього рівня вираженості, що свідчить про емоційно нестійкий, але не патологічний профіль особистості. Загалом профіль невротизації відображає помірний рівень емоційної напруженості з наявними рисами астенії, імпульсивності та залежності від оточення, що може свідчити про схильність до ситуативних проявів невротичних реакцій, але без ознак стійкої невротичної патології.

3. Для визначення ступеня вираженості генералізованого тривожного розладу серед підлітків використано «Методику оцінки генералізованого тривожного розладу (GAD-7)» (R. Spitzer, K. Kroenke, J. Williams, B. Löwe), адаптація Н. Алексіної, О. Герасименко, Д. Лавриненко, О. Савченко) [1].

Як показав аналіз розподілу вибірки за ступенем вираженості симптомів тривожності, найбільша частка досліджуваних (46,7%) має легкі симптоми тривожності, тобто помірний рівень емоційної напруженості, який не перешкоджає повсякденній діяльності, але свідчить про підвищену чутливість до стресових чинників. Без симптомів тривожності перебувають 18,3% осіб, що свідчить про достатню емоційну стабільність і психологічну адаптованість цієї групи. Разом із тим, 15% опитаних підлітків виявляють помірні симптоми тривожності, що може вказувати на тенденцію до емоційного напруження та внутрішньої нестійкості. Особливу увагу заслуговує група з клінічно значущими симптомами тривожності (20%), адже такі показники можуть бути ознакою сформованого тривожного стану, який потребує психологічного втручання або поглибленої діагностики.

Отже, досліджувані підлітки показали переважно низький та помірний рівень тривожності, однак майже кожен п'ятий учасник демонструє ознаки клінічно вираженої тривоги, що свідчить про актуальність подальшого психологічного супроводу та профілактики емоційних розладів підлітків.

4. Для визначення вираженості форм агресивності використано «Методику діагностики показників та форм агресії (BDI)» (А. Басса і А. Дарки, адаптація О. Осницького) [4].

Аналіз результатів опитування показав, що у більшості досліджуваних переважають середні та підвищені рівні агресивності, тоді як низькі зустрічаються рідше. За фізичною агресією 45% мають середній і 21,7% підвищений рівень; за вербальною – 41,7% демонструють підвищені показники. Підвищена та висока непряма агресія виявлена у 35% і 17% відповідно, що характеризує схильність до пасивних форм агресивного реагування. Найбільш значущі прояви зафіксовано за шкалою образи: 31,7% мають високий і 12% дуже високий рівень. Відчуття провини також виражене: 31,7% – підвищений, 8,3% – високий рівень. Переважні середні та підвищені значення за шкалами дратівливості (50% і 26,7%), негативізму (46,7% і 21%) та підозри (45% і 18,3%) свідчать про емоційну реактивність за збереження соціального

контролю над поведінкою. Індекс ворожості у половині опитаних підлітків (50%) знаходиться в межах середнього рівня. Таким чином, досліджуваним підліткам властиві переважно непряма й вербальна форми агресії, тоді як зовнішня фізична агресія виражена слабо, а внутрішньо спрямована агресія (образу, провина) – найбільш інтенсивна.

Отримані середні значення показників за формами агресивності свідчать про переважання середніх і помірно підвищених показників агресивності, що вказує на емоційно активний, але соціально контрольований тип поведінки. Жодна з форм агресії не досягає клінічно значущих меж, проте спостерігається тенденція до внутрішньої напруженості й вербальної експресії негативних емоцій.

5. Для виявлення симптомів невротизації підлітків використано «Дитячий опитувальник невротизів (ДОН) В.В. Седнева» [4].

Аналіз результатів розподілу вибірки за рівнями вираженості симптомів невротизації показав, що у більшості підлітків виявлено помірні та високі рівні ризику розвитку невротичних симптомів, що вказує на наявність емоційної нестійкості, підвищеної чутливості до стресу та труднощів адаптації. За показниками 33,3% мають високий рівень показників депресії, тривогою – 33,7%, за порушенням сну – 38,7%, за вегетативними розладами – 38,3%. Середній рівень ризику за більшістю шкал становить 18–30%, а високий – близько третини вибірки. Найнижчі показники виявлено за параметром астенії (низький рівень у 46,7%), тоді як найбільш проблемними сферами стали сон, тривожність і соматичні прояви стресу. Це свідчить, що значна частина досліджуваних підлітків має емоційну нестійкість, знижену стресостійкість та підвищену психічну напругу.

Усереднені значення за шкалами коливаються в межах 12–13 балів, що відповідає середньому рівню ризику і вказує на наявність тенденції до емоційної перевтоми, тривожності та психосоматичних реакцій без ознак клінічно вираженої невротизації. Найвищий середній показник зафіксовано за порушенням сну (12,8 бала), далі – вегетативні розлади (12,6 бала), депресія (12,5 бала), тривога (12,4 бала) та астенія й порушення поведінки (по 12,3 бала). Всі середні показники за шкалами перебувають у межах середнього рівня ризику (12-13 балів), що свідчить про наявність тенденції до підвищення емоційної напруженості, втоми та тривожності, однак без ознак клінічно вираженої невротизації. Це означає, що більшість підлітків мають помірну схильність до проявів психоемоційної нестійкості, але зберігають загальну психологічну адаптованість. Загальний профіль невротизації показує, що для вибірки характерна помірна вираженість симптомів невротизації з незначними коливаннями між шкалами.

6. Для визначення самоствавлення підлітків використано «Тест-опитувальник самоствавлення (автори В.В. Столін, С.Р. Пантілеєв)».

Опитування виявило, що більшість досліджуваних характеризуються вираженим або яскраво вира-

женим рівнем компонентів самоствавлення, що свідчить про сформоване уявлення про себе, позитивне самоствавлення, сформоване почуття власної цінності. Водночас окремі компоненти демонструють нерівномірність розподілу, що може відобразити внутрішні суперечності у сприйнятті себе..

Результати опитування показали, що більшість підлітків мають виражене або яскраво виражене самоствавлення. Зокрема, за параметром глобального самоствавлення 40,7% продемонстрували яскраво виражений рівень і 35,2% – виражений; за самоповагою – 28,3% та 35% відповідно; за автосимпатією – 48,3% і 25%; за самоприйняттям – 40% та 26,7%; за самоінтересом – 37,9% і 31%. У більшості підлітків також високими є показники очікуваного ставлення інших – 51% яскраво виражений рівень, самооцінки – 40% і самопізнання – 45%. Таким чином, приблизно 70–80% вибірки демонструють позитивне сприйняття себе, сформовані уявлення про власну цінність і здатність до саморефлексії, тоді як нижчі показники за компонентами ставлення інших (26,7–39,3%) можуть вказувати на залежність від зовнішнього схвалення.

Усереднені показники компонентів самоствавлення підтверджують загалом позитивну «Я-концепцію»: найвищі значення отримано за шкалами самоприйняття (68,2), глобальне самоствавлення (67,8), автосимпатія (67,1) і саморозуміння (61,7), що відповідає середньо-високому та високому рівням. Показники самоповаги (59,9), самокерівництва (56,1) і самовпевненості (53,2) також свідчать про достатній рівень емоційної стабільності й упевненості в собі. Найнижчі середні значення зафіксовано за шкалами очікування ставлення інших (34,5) та ставлення інших (22,1), що характерно для вікової

чутливості підлітків до зовнішньої оцінки. Загалом отримані дані демонструють стійке позитивне самоствавлення та сформовану особистісну ідентичність при збереженні соціальної залежності від думки оточення.

Аналіз середніх значень компонентів самоствавлення показав, що у вибірці досліджуваних підлітків показники всіх компонентів самоствавлення перебувають у межах середнього або вище середнього рівня вираженості, що свідчить про загалом позитивне, стабільне ставлення підлітків до себе. Отримані результати свідчать про загалом позитивне самоствавлення, що характеризується високими показниками самоприйняття, автосимпатії та самоповаги. Це дозволяє зробити висновок, що досліджувані підлітки мають збалансовану самооцінку, емоційну стійкість і сформовану особистісну ідентичність.

Наступним кроком дослідження стала перевірка емпіричних гіпотез та встановлення зв'язків вимірюваних параметрів з використанням коефіцієнту кореляції ρ -Спірмена.

Перевірка емпіричної гіпотези про те, що існує прямиий зв'язок між батьківською непослідовністю у вихованні та наявністю у підлітків почуття провини і труднощів в емоційних стосунках показала наступні результати. Встановлені статистично значущі зв'язки між стилями батьківського виховання та невротичними рисами особистості представлено у табл. 1.

Встановлено прямі кореляційні зв'язки між показником батьківської непослідовності та показниками труднощів в емоційних стосунках ($\rho=0,312$; $p\leq 0,05$) та почуття провини ($\rho=0,310$; $p\leq 0,05$). Виявлений зворотній кореляційний зв'язок між показниками позитивного інтересу та заздрості як невро-

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу для виявлення зв'язків між стилями батьківського виховання та невротичними рисами особистості

Невротичні риси	Позитивний інтерес	Директивність	Ворожість	Автономність	Непослідовність	Фактор близькості	Фактор критики
Негативна самооцінка	-0,233	-0,117	0,102	-0,260*	0,055	-0,239	0,108
Труднощі в емоційних стосунках	-0,061	-0,159	0,259*	-0,270*	0,312*	-0,268*	0,044
Почуття браку контролю	0,086	-0,029	-0,186	0,255*	-0,064	0,193	-0,21
Мрійливість	-0,138	-0,047	0,295*	-0,045	0,02	-0,266*	0
Почуття провини	-0,209	-0,17	-0,143	-0,248	0,310*	-0,056	0,11
Труднощі в міжособистісних стосунках	0,114	0,054	-0,268*	0,003	-0,107	0,244	0,017
Заздрість	-0,273*	-0,043	0,076	0,024	0,047	-0,278*	-0,03
Екзальтація	0,255*	0,012	0,179	-0,043	-0,037	0,09	0,031

* – статистично значущі зв'язки на рівні $p\leq 0,05$.

Результати кореляційного аналізу для виявлення зв'язків між стилями батьківського виховання та формами агресивності підлітків

Форми агресивності	Позитивний інтерес	Директивність	Ворожість	Автономність	Непоследовність	Фактор близькості	Фактор критики
Непряма агресія	-0,244	0,269*	0,122	-0,25	-0,074	-0,223	0,045
Образа	0,052	0,013	0,339**	-0,135	-0,098	-0,281*	0,121
Індекс ворожості	-0,065	0,08	0,363**	-0,122	-0,167	0,215	0,152

* – статистично значущі зв'язки на рівні $p \leq 0,05$;

** – статистично значущі зв'язки на рівні $p \leq 0,01$.

тичної риси ($\rho = -0,273$; $p \leq 0,05$), а також прямий зв'язок з показником екзальтації ($\rho = 0,255$; $p \leq 0,05$). Виявлено прямі кореляційні зв'язки між показником батьківської ворожості та показником труднощів в емоційних стосунках ($\rho = 0,259$; $p \leq 0,05$) та мрійливістю ($\rho = 0,295$; $p \leq 0,05$), а також зворотний зв'язок з показником труднощів в міжособистісних стосунках ($\rho = -0,268$; $p \leq 0,05$). Виявлено зворотні кореляційні зв'язки між показником автономності як стилю батьківського виховання та показниками негативної самооцінки ($\rho = -0,260$; $p \leq 0,05$) та труднощів в емоційних стосунках ($\rho = -0,270$; $p \leq 0,05$), а також прямий зв'язок з показником почуття браку контролю ($\rho = 0,255$; $p \leq 0,05$). Результати кореляційного аналізу свідчать про те, що емоційна атмосфера у сім'ї та характер батьківського ставлення мають безпосередній зв'язок з проявами невротичних рис і особистісного функціонування підлітків.

Наступна емпірична гіпотеза полягала в тому, що існує прямий зв'язок між ворожістю як стилем виховання та схильністю підлітка до образ. Встановлені статистично значущі зв'язки між ворожістю як стилем батьківського виховання та схильністю підлітка до образ містяться у табл.2.

В ході аналізу був встановлений прямий зв'язок між директивністю батьківського ставлення та показником непрямої агресії ($\rho = 0,299$; $p \leq 0,05$). Виявлено прямі кореляційні зв'язки між показником ворожості батьківського ставлення та показниками образи ($\rho = 0,339$; $p \leq 0,01$) та індексу ворожості ($\rho = 0,363$; $p \leq 0,01$). Результати кореляційного аналізу вказують на прямий кореляційний зв'язок між показниками ворожості як стилю виховання та схильністю до образ у підлітків.

Наступна емпірична гіпотеза полягала в тому, що існує зворотний кореляційний зв'язок між директивним батьківським ставленням та особливостями самоставлення підлітків. Виявлені статистично значущі зв'язки між директивним батьківським ставленням та особливостями самоставлення підлітків у представлено у табл. 3.

Кореляційний аналіз показав статистично значущий зворотний зв'язок між показниками фактору близькості та самозвинуваченням підлітків як компоненту самоставлення ($\rho = -0,308$; $p \leq 0,01$): високий показник самозвинувачення як компонента самоставлення корелює з низьким показником фактору близькості. Виявлено зворотний зв'язок між показ-

никами директивного батьківського ставлення та саморозумінням підлітків як компоненту самоставлення ($\rho = -0,337$; $p \leq 0,01$): стиль директивного виховання пов'язаний з низькими показниками саморозуміння підлітків.

Наступна емпірична гіпотеза полягала в тому, що існує прямий зв'язок між ворожим батьківським ставленням та рівнем тривоги у підлітків. Був виявлений саме такий статистично підтверджений позитивний зв'язок між ворожим батьківським ставленням та рівнем тривоги у підлітків, що представлено у табл. 4.

В результаті аналізу аналізу встановлено слабкий прямий кореляційний зв'язок між показниками ворожого батьківського ставлення та тривогою у підлітків ($\rho = 0,286$; $p \leq 0,05$): ворожість як стиль батьківського виховання прямо пов'язана з високим рівнем тривожності підлітків. Виявлений зв'язок вказує на те, що емоційно холодна, агресивна або критична поведінка батьків формує у дитини відчуття небезпеки, невпевненості та емоційного напруження.

Остання у дослідженні емпірична гіпотеза полягала в тому, що існує зворотний зв'язок між близькістю у батьківсько-дитячих стосунках і схильністю підлітків до порушень поведінки. Встановлені статистично значущі зв'язки між близькістю у батьківсько-дитячих стосунках і схильністю підлітків до порушень поведінки у представлено у табл. 5.

За результатами кореляційного аналізу встановлено сильний зворотний зв'язок між близькістю у батьківсько-дитячих стосунках і схильністю підлітків до порушень поведінки ($\rho = -0,437$; $p \leq 0,001$), автономністю як стилю виховання і схильністю підлітків до порушень поведінки ($\rho = -0,325$; $p \leq 0,01$), середній прямий зв'язок між ворожістю батьків і схильністю підлітків до порушень поведінки ($\rho = 0,379$; $p \leq 0,01$). Виявлено прямий зв'язок між директивним стилем батьків і тривогою підлітків, а також прямий зв'язок між непослідовністю як стилем виховання батьків та вегетативних розладів підлітків ($\rho = 0,307$; $p \leq 0,01$). Виявлена тенденція свідчить, що порушення поведінки підлітків може бути пов'язана з наявністю ворожого стилю виховання та відсутністю фактору близькості та автономності у стосунках; непослідовний стиль виховання пов'язаний з вегетативними розладами підлітків; директивний стиль пов'язаний з тривогою підлітків, може бути чинником розвитку поведінкових труднощів.

Таблиця 3

Результати кореляційного аналізу для виявлення зв'язків між стилями батьківського виховання та компонентами самоставлення підлітків

Компоненти самоставлення	Позитивний інтерес	Директивність	Ворожість	Автономність	Непоследовність	Фактор близькості	Фактор критики
Самозвинувачення	0,243	-0,193	-0,211	0,065	-0,161	-0,308*	-0,237
Саморозуміння	-0,137	-0,337**	0,099	0,167	0,124	-0,208	0,17

* – статистично значущі зв'язки на рівні $p \leq 0,05$;

** – статистично значущі зв'язки на рівні $p \leq 0,01$.

Таблиця 4

Результати кореляційного аналізу для виявлення зв'язків між стилями батьківського виховання та рівнем тривоги у підлітків

Стилі батьківського виховання	Рівень тривоги
Ворожість	0,286*

* – статистично значущі зв'язки на рівні $p \leq 0,05$.

Таблиця 5

Результати кореляційного аналізу виявлення зв'язків між стилями батьківського виховання та компонентами невротизації підлітків

Стилі батьківського виховання	Шкала депресії	Шкала астенії	Шкала порушень поведінки	Шкала вегетативних розладів	Шкала порушень сну	Шкала тривоги
Директивність	0,151	0,053	-0,195	-0,023	-0,058	0,333**
Ворожість	-0,097	-0,158	0,379**	-0,006	0,069	0,175
Автономність	0,183	-0,226	-0,325*	0,109	-0,104	0,093
Непоследовність	-0,075	-0,217	-0,023	0,307*	-0,234	0,205
Фактор близькості	0,119	0,051	-0,437***	0,034	-0,141	-0,219

** – статистично значущі зв'язки на рівні $p \leq 0,01$;

*** – статистично значущі зв'язки на рівні $p \leq 0,001$.

Згідно з результатами кореляційного аналізу, можна зробити висновок, що особливості стилів батьківського виховання мають суттєвий вплив на емоційний стан і поведінкові прояви підлітків, визначаючи рівень їхньої тривожності, психофізіологічної стабільності або нестабільності, соціальної адаптованості або неадаптованості.

Висновки. Отримані результати емпіричного дослідження підтвердили основне дослідницьке припущення про існування зв'язку між стилями сімейного виховання і схильністю підлітків до невротизації. Дослідження показало, що провідними стилями батьківського виховання досліджуваних підлітків є автономність, директивність і непослідовність батьків. Кореляційний аналіз дозволив встановити, що існують: 1) прямий зв'язок між батьківською непослідовністю у вихованні та наявністю у підлітків почуття провини і труднощів в емоційних стосунках; 2) прямий зв'язок між ворожістю як стилем виховання та схильністю до образ; 3) зворотний зв'язок між директивним батьківським ставленням та саморозумінням підлітків; 4) прямий зв'язок між

ворожим батьківським ставленням та рівнем тривоги у підлітків; 5) зворотний зв'язок між близькістю у батьківсько-дитячих стосунках і схильністю підлітків до порушень поведінки.

Також кореляційний аналіз довів, що існують зворотні зв'язки між позитивним інтересом, автономністю та фактором близькості й невротичними рисами особистості, а також прямі зв'язки між ворожістю, непослідовністю виховання та невротичними проявами. Ворожість батьків підвищує схильність підлітків до образ і рівень агресії, директивність – посилює тривожність, тоді як близькість у стосунках знижує схильність до образ і самозвинувачення. Високі показники порушень поведінки асоціюються з ворожістю та низькою автономністю, а вираженість вегетативних симптомів із последовністю виховання.

Отже, виявлені у дослідженні тенденції вказують на актуальні проблеми у дитячо-батьківських стосунках і можуть бути використані у профілактичній та корекційній роботі психологів з підлітками та їх родинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексіна Н. Українська адаптація шкали для оцінки генералізованого тривожного розладу GAD-7: досвід діагностики в умовах воєнного стану. Інсайт: психологічні виміри суспільства, 2024, № 11. С. 77–103. URL: <https://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight/article/view/180/123>.

2. Алексеева Ю. А., Артемчук О. Г., Шишова О. М. Психодіагностика дітей та підлітків (для психодіагностичної практики студентів) : навчально-методичний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 83–87.

3. Орлов О. В., Лобанов І. Ю. Психологічна діагностика невротизації особистості (український переклад та апробація опитувальника невротичних особистісних рис KON-2006). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки, 2016, Т. 1, № 2. С. 102–113.

4. Соляниченко В. Теоретико-методологічні аспекти вивчення проблеми невротичних розладів особистості. Сучасна психологія: проблеми та перспективи : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (4 листопада 2024 р.) / РВВ ІДГУ. Ізмаїл, 2024. С. 68–71.

5. Cowan P. A., Cowan C. P., Pruett M. K. Fathers' and mothers' attachment styles, couple conflict, parenting quality, and children's behavior problems: an intervention test of mediation. *Attachment and Human Development*, 2019, Vol. 21, No. 5, P. 532–550.

6. Naeem A., et al. Parent-child mental health in Ukraine in relation to war trauma and drone attacks. *Comprehensive Psychiatry*, 2025, Vol. 139, Article 152590.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025